

door Frank Jansen

Leve de verloedering

De onpraktische liefde van academici voor nieuwe taal

De Academische Boekengids 46, september 2004, pp. 9-10.

De wetenschap heeft niets tegen verval van het Nederlands. Maar het onderwijs is juist gebaat bij strenge regels voor standaardtaal.

Op gezette tijden wordt Nederland getroffen door een aanval van 'morele paniek'. Gaan onze kleuters naar de verdommenis als ze in sexy ondergoed rondlopen? Blijft er nog wel een echt Nederlands bedrijf over? Verloedert onze taal? Vorig jaar beleefden we een golfje van de laatste soort, en dat is aanleiding geweest voor Hans Bennis, Leonie Cornips en Marc van Oostendorp, alledrie verbonden aan het Meertens Instituut in Amsterdam, om het boekje *Verandering en verloedering* uit te brengen.

Hoe de auteurs over hun onderwerp denken, is meteen duidelijk: de Nederlandse taal verandert wel, maar verloedering kun je dat niet noemen. In negen korte hoofdstukken geven ze populaire opvattingen over taalverloedering weer, om die vervolgens met kracht te bestrijden.

Enkele hoofdstukken gaan over het handhaven van taalnormen als zodanig. Heeft dat zin? Nee, stellen de auteurs. Niet als het oogmerk is taalverandering tegen te gaan. Net als alle andere levende talen verandert het Nederlands immers voortdurend. Dat proces verloopt autonoom. Taalgebruikers trekken zich niets aan van klachten over specifieke verandering. Ze hebben vaak niet eens door dat zijzelf ook die nieuwe varianten gebruiken die ze afkeuren. Een mooi voorbeeld van taalverandering is de opkomst van *hun* als onderwerp van de zin: *I>hun* hebben gelijk. De auteurs laten zien dat die nieuwe vorm in kleine, sociaal niet al te hoge kringen is begonnen, en daarna sluipenderwijs in de spreektaal van steeds meer mensen opduikt. Een ander voorbeeld is *wat* in: 'het probleem wat we moeten oplossen'. Dat is fout, maar als je weet dat het in de negentiende eeuw goed was om te schrijven: 'het probleem *daar* we het over hadden', dan zie je een patroon. Blijkbaar worden heel geleidelijk alle betrekkelijke voornaamwoorden met een *d* vervangen door die met een *w*. De schrijvers concluderen dat het dus geen zin heeft om te klagen over taalverloedering. Behalve zinloos is het onbeleefd om over andermans taalgebruik te klagen. Respect voor verschillen tussen mensen is een belangrijke waarde. Dat geldt ook voor verschillen in taalgebruik.

De conclusie is dat je beter mild kunt kijken naar veranderingen in de taal. De auteurs pleiten er zelfs voor om de norm voor het Standaardnederlands op te rekken, zodat allerlei regionale en sociaal gekleurde varianten voortaan ook tot de standaardtaal behoren. Dat heeft tot gevolg dat bijvoorbeeld het poldernederlandse *kaike* en het Heerlense 'Hij koopt zich een flesje cola' vlekkeloos Standaardnederlands worden.

TAALKLACHTEN LIJKEN OP KLACHTEN OVER HET NEDERLANDS ELFTAL.

Leidt taalverandering dan niet tot enorme versimpeling? Daar valt wat voor te zeggen. Denk bijvoorbeeld aan de verandering die bij het paniekgolfje van 2003 de meeste aandacht kreeg: steeds meer mensen zeggen *een mooie huis* in plaats van *een mooi huis*. In het huidige Nederlands is de regel wanneer bijvoeglijk naamwoorden de uitgang *-e* krijgen tamelijk ingewikkeld: dat gebeurt voor een zelfstandig naamwoord altijd, behalve als het bijvoeglijk naamwoord door het lidwoord *het* voorafgegaan wordt. In het nieuwe systeem is de uitzondering verdwenen, dus het Nederlands is inderdaad versimpeld. Maar betekent dat achteruitgang? Zo ja, waarom dan? Even interessant is de stelling dat vernieuwingen ook tot het tegendeel van versimpeling leiden. In dat kader bespreken de auteurs de betekenisverandering die het voornaamwoord *je* heeft ondergaan. Vroeger betekende *je* 'jij', de aangesproken persoon. Nu betekent *je* 'ik', althans in de taal van voetballers: *je staat vrij* kan dus 'ik sta vrij' betekenen. Op dit punt is het Nederlands iets ingewikkelder geworden.

Ook interessant is de stelling 'Wie niet volgens de norm spreekt of schrijft, minacht zijn publiek'. Dat hoofdstuk gaat voornamelijk over het gebrabbel van minister-president Balkenende, iets waarover veel columnisten zich al hebben opgewonden. De auteurs geven toe dat Balkenende zich inderdaad bezondigt aan het inslikken van woorddelen (van *verantwoordelijkheid* blijft *vranwoordekeid* over). Maar ze laten ook zien dat onderzoek van het gebabbel van mensen in een wachtkamer hetzelfde klinkt: iedere prater doet het. Het is dus een heel regelmatig verschijnsel.

De auteurs maken verder nog korte metten met opvattingen dat taalverandering - vooral het veelvuldig gebruik van Engelse leenwoorden - zou leiden tot het verlies van onze culturele identiteit, en dat wij onze grote schrijvers uit vroeger eeuwen niet meer zouden lezen. Verder ontzenuwen de auteurs de gedachte dat onze gebrekkige spellingvaardigheid, zoals zou blijken uit het grote aantal spelfouten bij het nationale dictee, het definitieve bewijs vormt voor taalverloedering, en dat de omroepen vooroplopen in het verpesten van onze taal. En hoe kan het ook anders: het boekje eindigt met een pleidooi voor beter

taalonderwijs, en bibliografische aantekeningen.

De auteurs hebben vaak volkomen gelijk. Je mag hopen dat nu eindelijk de taalschrijfsels van een figuur als R. Kousbroek minder serieus genomen gaan worden. Wat ook in het boekje is te prijzen, is de terloopse elegantie waarmee een aantal interessante taalverschijnselen wordt gepresenteerd.

Toch zijn niet alle analyses overtuigend. Dat is bijvoorbeeld het geval bij dat Heerlense 'Hij koopt zich een cola', dat de auteurs zo graag tot de standaardtaal willen rekenen. Hun argument is onder meer dat Kees van Kooten dezelfde constructie gebruikt in *Koot droomt zich af*. Maar is dat wel zo? Naar mijn idee zijn de verschillen tussen de twee constructies groter dan hun overeenkomsten. De Heerlense zin is ook zonder *zich* mogelijk, Van Kootens zin niet. De vondst van Van Kooten is niet dat hij zich aan het werkwoord *dromen* toevoegde. Zijn vondst is dat hij het voorvoegsel *af-* aan dat werkwoord heeft toegevoegd. En dit *afdromen* is noodzakelijk wederkerend omdat hij de lezer *dromen* wil laten verbinden met een andere lichamelijke activiteit waar we een wederkerend werkwoord dat met *af-* begint voor hebben. Kom daar eens om bij die Heerlense cola!

Ik geloof er ook niets van dat voetballers *je* in de betekenis van 'ik' zouden gebruiken om bescheidener over te komen. Deze stelling wordt ook niet beargumenteerd, noch ken ik er studies over. Toch zou het niet zo moeilijk hoeven zijn om empirische bewijzen te vinden. Je hebt daarvoor een bescheiden voetballer nodig (toegegeven, niet de makkelijkste stap). Dan moet je uit zijn interviews de passages selecteren die opschepperig zouden kunnen overkomen. Bijvoorbeeld: 'Nu heb je (= ik) natuurlijk een goed schot in beide benen.' En naar passages waarin de vedette een minder rooskleurig beeld van zichzelf schetst: 'Dan schiet je onbegrijpelijk genoeg drie keer naast.' De auteurs voorspellen nu dat in het eerste type passage veel meer *je* gebruikt zal worden.

Het is overigens zeer onwaarschijnlijk dat deze voorspelling uit zal komen. Niet alleen omdat juist de tweede zin veel meer overtuigende voetbaltaal lijkt, maar vooral omdat de theorie niet deugt. *Je* (dus niet *jij*) heeft van oudsher naast de betekenis 'jij' de onbepaalde betekenis 'men', 'niemand in het bijzonder'. Het is aan de spreker en de hoorder om die onbepaalde betekenis naar believen in te vullen. Voetballers denken dan voornamelijk aan zichzelf. En ze gebruiken *je* dienovereenkomstig. Deze alternatieve hypothese voorspelt dat voetballers vooral *je* gebruiken als ze over iets vertellen wat ook een ander kan overkomen doordat het een algemene geldigheid heeft: 'Je staat in het zestienmetergebied en je wordt aangespeeld, dan denk je ...' In dit soort passages kunnen ze juist niet verdacht worden van opschepperij.

Ook op het theoretische vlak heb ik enkele bedenkingen. Mijn eerste bezwaar tegen *Verandering en verloedering* is dat de auteurs een te rationele, taalkundige kijk op taalklachten hebben. Ze schijnen te denken dat elke klacht een opstapje is naar verbetering van het Standaardnederlands, en wel door de minderwaardig geachte variant uit te roeien. Ik denk dat een meer sociaal-culturele benadering zinnvoller is. Taalklachten lijken op klachten over het Nederlands elftal. De mensen die in de kroeg roepen dat Kluivert eruit moet en Van Persie erin, zouden oprecht verbaasd zijn als de trainer hun advies ook direct opvolgde. Dat willen ze helemaal niet. Met hun opmerking willen ze demonstreren dat ze betrokken zijn bij het nationale elftal, bij Nederland. Even symbolisch is de klacht over taalverloedering. De klager hoopt alleen dat anderen beamen dat het inderdaad beter moet. Zo celebreren ze dan samen hun Nederlanderschap.

In de tweede plaats valt op hoe gefixeerd de auteurs zijn op variatie in de structuur van klanken en zinnen, meestal die varianten die dialectologen ook al bestudeerden. Over woorden hebben ze weinig te melden. Ze schijnen te denken dat er wijd en zijd geklaagd wordt over de nieuwe woorden die in de jeugdtal voorkomen. Maar dergelijke klachten worden juist zelden geuit. In het algemeen vindt iedereen nieuwe woorden interessant. Waar wel over geklaagd wordt, is het gebruik van stopwoordjes zoals *ergens* en *iets van*, maar dat valt buiten het blikveld van het boek - net als andere vormen van taalgebruik die als verloedering gezien worden, zoals vloeken, verwensingen, schuttingwoorden en andere vormen van agressief en grof taalgebruik. Wat ook als taalverloedering kan gelden maar geen aandacht krijgt, is het gebruik van eufemismen en verhullend politiek correct taalgebruik. Pleiten de auteurs ook in dit opzicht voor ruimere normen?

ALS BALKENENDE HET WOORD TOT ONS RICHT, DOET HIJ NIET MEE AAN EEN EXPERIMENT OVER DE EIGENSCHAPPEN VAN SPONTANE SPRAAK.

Voorts deel ik de visie op taalvarianten die *Verandering en verloedering* geeft, niet. We hebben al gezien dat de auteurs bewijzen dat Balkenende op precies dezelfde manier woorden inkort en lettergrepen inslikt als gewone mensen die in de wachtkamer zitten te kletsen. Daarbij blijft iets onderbelicht: als Balkenende het woord tot ons richt, doet hij niet mee aan een experiment over de eigenschappen van spontane spraak, maar spreekt hij als bewindspersoon tot het hele Nederlandse volk. Dat betekent dat zijn gehoor voor een deel bestaat uit standaardtaligen die aandachtig luisteren, maar ook uit mensen die de taal minder goed beheersen, of die maar met een half oor luisteren. Daarom volstaat zijn gewone spreekstijl niet, en heeft hij een andere, meer formele manier van praten nodig.

Nu zou dat geen probleem moeten zijn. Een belangrijk resultaat van sociolinguïstisch onderzoek is dat taalgebruikers niet beschikken over één, maar over veel stijlen, al naargelang hun publiek en de aandacht die ze hebben voor de eigen taal. Als die aandacht minimaal is, hanteert men een stijl die vaak

ver van de standaardtaal af staat. Naarmate die aandacht toeneemt, krijgt de stijl meer kenmerken van de standaardtaal. Dat zal het meest gebeuren in formele taalsituaties met een groot publiek dat zo divers is dat het alleen onder de noemer van de standaardtaal geschaard kan worden. Taalgebruikers die een grote ervaring hebben met formele taalsituaties kiezen dan een zorgvuldige articulatie, vóór in de mond, met aandacht voor de medeklinkers in onbeklemtoonde lettergrepen en na beklemtoonde vocalen (denk aan de koningin). Het kan ook leiden tot een zorgvuldig vormelijke opbouw van hun bijdrage. Wie niet begrijpt wanneer die formele stijl nodig is, of zijn aandacht daar niet op kan richten, heeft wel degelijk een probleem.

De vraag is ten slotte of de visie op de verhouding tussen de standaardtaal en de andere variëteiten wel klopt. De auteurs staan op de bres voor alles wat – nu althans – niet tot de standaardtaal behoort, en doen het voorkomen alsof die dialecten, sociolecten, streektalen en wat niet al, geslachttofferd worden door de grote gelijkmaker die de standaardtaal is. Daar is volgens mij geen sprake van. Nonstandaardvariëteiten ontstaan vanzelf: zet een groepje mensen een tijdje bij elkaar en ze ontwikkelen er een. Je hoeft er als onderzoeker alleen maar een microfoon bij te houden en je kunt weer jaren vooruit. De standaardtaal daarentegen is er niet vanzelf gekomen, en blijft ook niet vanzelf in stand. Hij staat altijd bloot aan divergerende krachten, omdat zoveel mensen van zulke diverse plumeau de moeite nemen om hem te leren. Het is een zaak van hard werken om die divergerende krachten in toom te houden. Laten we daarom de leerkrachten in het basis- en middelbaar onderwijs in ere houden. Zij dienen de normen voor de standaardtaal serieus te blijven nemen.

Misschien had ik beter kunnen schrijven: ‘weer wat meer serieus te gaan nemen’. De afgelopen weken heb ik een schrijfcursus aan onze eerstejaarsstudenten gegeven. Die schrijven geen dialect, maar vaak ook geen standaardtaal. Dat verontrust me niet. Ik verdien mijn brood om ze beter te leren schrijven. Wat me wel verontrust, is dat mijn studenten mij oprecht dankbaar zijn als ik ze uitleg waar gewoonlijk een punt gezet wordt. Ook zijn ze verrast als er wat blijkt te wringen in *Het artikel van A en B is het niet met elkaar eens*. Sommigen zijn dat misschien vergeten, maar anderen hebben dit soort basisschoolstof echt nooit goed gehad. Dat is wel verontrustend.

Tegen deze achtergrond wordt het hopelijk begrijpelijk wat mijn bezwaar is tegen het advies om wat toleranter te zijn tegenover varianten en variëteiten. Dat lijkt wel sympathiek – en inderdaad zult u mij ook niet de barricades zien opgaan om de standaardtaal tegen *hun hebben* te verdedigen – maar te vrezen valt dat veel gebruikers van het Nederlands daar geen baat bij hebben, vooral die mensen niet die van huis uit weinig of geen kennis van de standaardtaal hebben meegekregen. Die hebben meer baat bij heldere informatie over de afbakening van de standaardtaal. Die behoeven oefening en liefdevolle correctie.

Frank Jansen is als docent-onderzoeker verbonden aan de opleiding Communicatie- en informatiewetenschappen en het UiL-OTS van de Universiteit Utrecht.

Besproken boeken:

Verandering en verloedering - Normen en waarden in het Nederlands
door **H. Bennis, L. Cornips en M. van Oostendorp**.
Salomé. Amsterdam 2004.
92 pag., € 9,95